

Ahogy a *Szög és olaj* című kötet — még a kötet végén közölt cikkbibliográfia sem! — nem teljes gyűjteménye Pilinszky tanulmányainak, esszéisztikus írásainak, a *Beszélgetések* is folytatásra vár. Csak a költő életművének minél teljesebb, minél alaposabb és szövegkritikailag is minél korrektebb kiadása alapozhatja meg a Pilinszky-kutatás újabb eredményeit, költői értékeinek közelítését és elemzését, művészetének a korábnál mélyebb és behatóbb vizsgálatát, megértését. (*Magvető.*)

TÜSKÉS TIBOR

Padovától Trianonig

ORMOS MÁRIA KÖNYVE

Nemzedékek egész sora, jelenlegi felnőtt lakosságunk zöme anélkül nőhetett fel hazánkban, hogy megismerhette volna a történelmi Magyarország összeomlásához vezető utat és a trianoni békediktátum körülményeit. Nemzeti önismeretünk zavarait nem kis mértékben népünk történelmi tudatában fellelhető eme „fehér foltok” okozták. Az ötvenes évek szektás, dogmatikus szemléletének továbbélése miatt ezek a kérdések igen sokáig tabu témáivá váltak történetírásunknak és történeti publicisztikánknak. Jellemző például, hogy egy Trianonnal foglalkozó tanulmánykötet, amelynek szerzői között hat magyarországi történész is található, 1982-ben, a Brooklyn Egyetem kiadásában angol nyelven, az Egyesült Államokban jelent meg.

Örvendetes változást ezen a téren csak az utóbbi években tapasztalhattunk, amikor már nem csupán a szakmai közlönyök — főleg a *História* —, hanem egyéb folyóirataink jelentős része is foglalkozik az egész nemzetre sokkhatást gyakorló történelmi tragédiával, amit a trianoni béke és annak következményei jelentettek az összmagyarságra. Néhány jelentős előmunkálát után történetírásunkban Ormos Máriaé az érdem, hogy első ízben vállalkozott a téma monografikus igényű feldolgozására és jelentette meg immár két kiadást megélt *Padovától Trianonig* című művét a Kossuth Kiadónál.

Az első világháborút lezáró békeszerződéseknek külföldön tengernyi irodalma van. A két világháború között nálunk is számos kiadvány foglalkozott a trianoni problematikával, habár ezek jelentős része — a korszellemnek megfelelően — revizionista célokat szolgált. Miután az utóbbi időben a historikusok azáltal is ösztönzést kaptak tárgyukhoz, hogy a korábban zárt levéltári fondok megnyíltak a kutatás előtt, a történészek éltek is ezzel a lehetőséggel. A magyar szakemberek közül is számosan felkeresték e levéltárakat, hogy azután rendkívül gazdag zsákmánnyal térjenek haza.

Ormos Mária — témájának feldolgozásához — főleg a francia levéltári anyagot vette igénybe, annak is a külügyi és a hadügyi iratait. A szerző e forrásbázisra való tekintettel szerényen jelzi könyvének „határait”, hozzátéve még azt is, hogy nem vállalkozik a közép-európai problémák egészének a bemutatására. Mindennek ellenére elmondhatjuk, hogy Ormos műve — mélyreható elemzéseivel, az európai összefüggések vizsgálatával, a világháborút követő párizsi béketárgyalások fő kérdéseinek felvázolásával — többet nyújt számunkra, mint amire vállalkozott.

*

A fegyverszünetek időszakát tekinti át először a szerző. Mint ismeretes: 1918. november 3-án, a Padova (Padua) melletti Villa Giustiban Viktor Weber tábornok az Osztrák—Magyar Monarchia nevében aláírta a fegyverszünetet, s ezzel a Habsburg-birodalom számára véget ért a világháború. Miután az őszirózsás forradalom következtében Magyarország is függetlenné vált, november 13-án Belgrádban Linder Béla aláírja a fegyverszüneti egyezményt. A monarchia sírját — mutat rá a szerző — még a háború elején és annak folyamatában az antant részben titkos szerződésekkel és szövetségesközi megállapodásokkal, valamint a nemzetiségi mozgalmak vezetőinek tett ígéretekkel, nyilatkozatokkal ásta meg. Ebben a vonatkozásban ismeretes — és a Tiszatáj hasábjain már tárgyalásra került — az 1916. augusztus 17-én megkötött bukaresti szerződés, amelyet az angol, a francia, az olasz és az orosz kormány nevében ottani követeik írtak alá. Ennek értelmében Romániának ígérték Bukovinát, Erdélyt, a Partiumot, az Alföld keleti részét és a Bánságot. A szövetségesek — jegyzi meg Ormos Mária — Romániának a leendő békekonferencián egyenrangú részvételt helyeztek kilátásba. Míg a londoni titkos szerződés a „sacro egoismo” elveit követő Olaszország számára jórészt csak Ausztriával szemben biztosított területi gyarapodást, addig Románia — különösen Magyarország rovására — jelentős új területekkel növelhette birtokállományát.

Találón írja a szerző, hogy amikor a háború végső szakaszában a nemzetek felszabadításának, a wilsonizmusnak, a nemzeti kérdésnek az elve került előtérbe, a cseh politikusok — főleg Masaryk és Benes — az amerikai elnök: Wilson gondolatainak megértői, hordozói, sőt — bizonyos mértékig — ösztönzői is lettek. Így cseh és szlovák vonatkozásban egyre inkább nyilvánvalóvá vált a fenti elvek értelmében a Felvidék és Kárpátalja elvesztése, noha a wilsoni 14 pont meghirdetése 1918 elején még nem jelentette magától értetődően az Osztrák—Magyar Monarchia szétzúzását. Wilson csak később módosított elvein és tett engedményeket az utódállamok képviselőinek. Az antanthatalmak hallgatása a kis nemzetek követeléseiről még 1917-ben — Ormos ezt jól érzékelteti — azzal a reménnyel függött össze, hogy a Monarchia cserben hagyja Németországot és kilép a háborúból. Habár az új uralkodónak — főleg a császárné, Zita révén — voltak ilyen szándékai és kísérletei, de ezeket meglehetősen dilettáns módon próbálta végrehajtani. Így azután a korábbi titkos szerződések, nyilatkozatok — a központi hatalmak veresége miatt — megpecsételték a Habsburg-birodalom sorsát.

A szerző a padovai fegyverszüneti feltételek kialakulásáról írva részletesen szól a francia békecélekről és ennek során különösen a Romániához fűződő francia érdekekről. A levéltári források alapján hangsúlyozza, hogy bár a francia kormány 1919 elején jelentős engedményeket tett Romániának, mindvégig kitartott amellett, hogy a titkos szerződés előírásait teljes egészükben nem hajtja végre. E francia magatartást valószínűleg az a szempont is befolyásolta, hogy egyrészt Románia — a bukaresti szerződést megszegve — 1918. március 5-én Bukarestben előzetes békét kötött a központi hatalmakkal, majd a világháború végén megszállta Besszarábiát, amelyről pedig a bukaresti szerződésben nem volt szó.

Ormos Mária a magyar fegyverszünethez vezető út fejleményeit taglalva — a román vonatkozások mellett — felvázolja, hogy a cseh politikai emigráció milyen döntő szerepet játszott az antanthatalmak velük kapcsolatos elkötelezettsége tekintetében. Noha a cseh és a szlovák igényekről előzetes döntés nem született, és senki sem tudta megmondani, hogy az új állam határainak pontosan hol is kellene húzódnuk, a csehszlovák igények között kezdettől fogva szerepelt Szlovákia elcsatolása a történelmi Magyarországtól. Mindamellett „Szlovákia” — amelynek fogalma még a szlovák politikai szóhasználatban is csak a 19. század óta létezett — nyugaton, így a francia külügyminisztériumban mítoszként szerepelt. Ormos Mária idézi egy francia szakértői tanulmány alábbi megállapítását: „Szlovákia nem egyéb, mint egy mítosz: Észak-Magyarország szlovák törzsei sohasem alkottak államot; típusuk sem egységes, faluról falura változnak.” A tanulmány lényegében azt fogadja el etnográfiai határnak, amelyben mint demarkációs határban a csehszlovák kormány nevében Milan Hodzsa 1918. december 6-án a Károlyi-kormány képviselőjével, Jászi Oszkárral megegyezett. Ez a vonal se-

hol sem érinti a Dunát és Pozsonyt sem foglalja magában, amelynek lakossága akkor német és magyar többségű volt.

A Károlyi-kormányzat hónapjaiban azonban egyre inkább kiderült az a tény, amit Ormos így fogalmaz meg könyvében: „Magyarország objektív helyzete 1918 őszén rosszabb volt annál, mint amilyenek a kortársak látták, és rosszabb annál, mint amilyenek maga Károlyi is hitte.” A szerző helyzetértékelését azzal magyarázza, hogy Magyarországon a közvélemény a negatív tényezők közül csak a háborús vereséget és a nemzetiségek elszakadási törekvéseit érzékelté és nem volt tudomása arról, hogy az antanthatalmak az utódállamok politikusainak igényeit már előzetesen elismerték. Hozzájárult a magyar probléma irreális megítéléséhez az is, hogy a Károlyi-kormány indokolatlan illúziókat táplált a pacifizmust és a wilsoni pontokat illetően.

Ez utóbbi tényező jelentőségéről a szerző alig ejt szót, holott a Károlyi-kormány részéről döntő hetek maradtak kihasználatlanul, amikor még reális lehetősége lett volna legalább az etnográfiai határok védelmét szolgáló katonai fajt accomplitknak. Ezzel szemben Károlyi — Wilson és a demokrata párt november 5-i bukása után még 1918 december 30-án, a Függetlenségi és 48-as párt gyűlésén elmondott beszédében is változatlanul hangsúlyozta: „Külpolitikánkat a wilsoni elvekre alapítom. Nekünk egy elvünk van: Wilson, Wilson és harmadszor is Wilson. Én biztosan hiszem, hogy Wilson nemcsak Amerikában, hanem Európában is hódítani fog. Amerikára az a feladat vár, hogy átgyúrja egész Európát, kiirtsa belőle a revans gondolatát, és olyan békét teremtsen, amely nem hagyja egyetlen nép lelkében sem a keserűség fullánkját.” (Pesti Hírlap, 1918. december 31.) Így tehát Károlyi Mihály akkor hirdette meg külpolitikájának alapelveként a wilsonizmust, amikor az már teljesen időszerütlenné vált, ő maga két hónapja bukott politikusnak volt tekinthető, és eszméi többé nem játszhattak szerepet a szövetséges antanthatalmak politikájában. Nem is beszélve arról, hogy a wilsoni pontokon maga Wilson elnök még korábban több ízben módosított, megfosztva azokat eredeti, vonzó és demokratikus tartalmuktól. Hihetetlen, hogy Károlyi minderről nem szerzett tudomást...

Úgy véljük, hogy Ormos fent idézett ama megállapításának indokolásához, amely szerint Magyarország helyzete 1918 őszén rosszabb volt annál „mint amilyenek maga Károlyi is hitte”, a fent elmondottak is hozzátartoznak.

A Közép-Európában kialakult katonapolitikai helyzetből, a Károlyi-kormányzat tehetetlenségéből és a francia katonai erők gyengeségéből nem csupán a román, hanem a cseh politikuskok is levonták a szükséges konzekvenciákat: önálló akciókba kell bocsátkozni a Magyarországtól elszakítandó területeket illetően. Ormos Mária nem alaptalanul idézi Henrys francia tábornok 1918. december 8-i jelentését, amely szerint „a csehek fajt accomplit akarnak teremteni, míg a magyarok a probléma megoldását szeretnék kitolni a konferenciáig”.

Ormos részletesen elemzi a közép- és délkelet-európai régió helyzetét, bemutatja az itt parancsnokló francia tábornokokat: Berthelot-t, Franchet d’Espéreyt, Henrys-t (majd utódát de Lobit-t), és meggyőző módon ad átértékelést Vix alezredes magyarországi működéséről. Ennek során számos jelentést és levelet idéz a szerző, amelyekből kiderül, hogy a francia tábornokok a csehek fellépését Magyarország ellen imperializmusnak minősítették, míg a Károlyi-kormány magatartását korrektnek tartották 1918 végén. Vix is azt írja december 23-án, hogy „a csehszlovákok imperializmusa napról-napra hevesebbnek látszik”. A szerzőnek a Károlyi-kormányzat honvédelmi politikájáról közölt lesújtó véleménye kellő magyarázatul szolgál a szomszéd nacionalizmusok egyre mohóbb megnyilvánulásaira. Ugyanis ezt írja: „a magyar véderő teljes hiánya (aláhúzás tőlem, V. K.) valósággal provokálta az anarchisztikus megoldásokat”.

Ami Vix szerepét illeti, figyelmet érdemel Ormosnak az a megállapítása, hogy „Vix nem Károlyi megbuktatásán, hanem rendszerének fenntartásán, nem az anarchia előidézésén, hanem megfékezésén fáradozott”. A francia alezredes például 1919 januárjában megkönnyebülten állapította meg, hogy a magyar kormány nagyobb határozottságot mutat, hozzálát a

hadsereg szervezéséhez, ezért visszakéri a franciáktól a laktanyákat (!). Vixnek úgy tűnt, hogy a veszélyes keleti részeken — a románokkal szemben — „használható” csapatok állnak, és a belpolitikai konszolidáció nyomait is felfedezte. Éppen ezért érthetetlen a számunkra, hogy Vix alezredes a hírhedt jegyzék átadásakor miért nem számolt a következményekkel: Károlyi lehetetlenülésével?

1919 kritikus magyar márciusa idején a szerző azokra az összefüggésekre irányítja a figyelmet, amelyek lehetővé tették Romániának, hogy nem egy ízben az antanthatalmak, a békekonferencia intencióival szemben cselekedjék a magyar kérdésben. Ebben jelentős segítséget kapott a román imperializmus Berthelot tábornoktól, az úgynevezett dunai francia hadsereg parancsnokától, aki abban az igyekezetében, hogy a reá bizott szovjetellenes intervenció céljaira jelentős katonai erőre tegyen szert, Romániának Magyarországgal szemben megnyilvánult szinte korlátlan igényeit igyekezett kielégíteni.

Miközben a román intervenció egyre fenyegetőbb méreteket öltött Magyarország számára, Párizsban már elkezdődtek a béketárgyalások és 1919. február 11-én megkezdődött az erdélyi kérdés vitája. Ormos erről, és a felvidéki kérdés vitájáról új, gazdag forrásanyagot tárt fel. E szerint Erdéllyel kapcsolatban három álláspont alakult ki: az amerikai, amely a jelenlegi határvonalat keletről kísérő magyarlakta városokat meg akarta tartani magyar fennhatóság alatt, az olasz, amely ezt csak a vonal északi felében követte, és az angol—francia, amely az Arad— vagy Makó—Nagyvárad—Szatmárnémeti vonalat Romániának biztosította. A bizottság elnöke, André Tardieu a problémát abban összegezte, hogy míg Románia magának követeli a Szeged—Orosháza—Békéscsaba—Debrecen vasútvonalat, addig a francia delegáció a Nagyvárad—Nagykároly—Szatmárnémeti utat akarja biztosítani, míg az olasz delegáció az etnikai határt keresi. Seymour hozzátette, hogy az USA mindkét szóban levő vasutat Magyarországnak szánja. Az álláspontok előadása után kezdődött vitában — állapítja meg a szerző — senki senkit nem győzött meg. Az amerikai delegátus lényegében a történelmi Partiumhoz tartozó és a magyar etnikai tömbhöz közvetlenül tapadó negyedmilliónyi magyar lakosért folytatott csatát elvesztette, mert — ahogy Ormos Mária indokolja — az antanthatalmak az etnográfiai elvvel mit sem törődve, kis szövetségeseik gazdasági és stratégiai érdekeit vették maximálisan figyelembe. Jellemző a bizottság francia elnökének, Tardieu-nak a „tájékozottságára”, amikor a statisztikai jelentést ismertette, senkitől sem cáfolva kijelenthette, hogy a magyar—román határrendezés eredményeként csak mintegy 600 ezer magyar lakos kerül át Romániába!

A szerző előadásából is kiderül, hogy hasonló módon hozták létre a magyar—csehszlovák határt is. Ugyanis míg kezdetben, 1919. február 28-án az angol, amerikai és az olasz delegáció a Csallóköz magyar lakosságát meg akarta tartani Magyarország keretében, addig Benes csehszlovák külügyminiszter március 4-én az albizottságban nem csupán a Csallóközre, hanem a Losonc—Miskolc vasútvonalra is bejelenti igényét, hogy azután március 18-án a csehszlovák-kormány ráadásul a Duna vonalát Vácig, a Bükk-hegységet és a salgótarjáni szénmedencét is követelje!

Ezekkel a féktelenül mohó és semmiféle elfogadható érvekkel alá nem támasztott benesi igényekkel szemben — amint Ormos Máriánál olvashatjuk — Masaryk elnök sokkal józanabb álláspontot képviselt. Amikor is 1919. április 7-én Smuts dél-afrikai tábornok a békekonferencia megbízásából felkereste őt Prágában és kifejtette előtte aggályait amiatt, hogy a csehszlovákok által kívánt dunai határral Csehszlovákia a Csallóközben jelentős magyar etnikumú területet jut, Smuts szerint Masaryk így válaszolt: „Ő (ti. Masaryk elnök, V. K.) ezt elismerte és azt mondta, hogy a magyar területeket illetően jobb szeretne búcsút mondani minden igénynek, és a cseh határt északra tolni úgy, hogy ezt az egész etnikailag magyar területet Magyarországnak hagyják. De egy feltétellel: azzal, hogy Csehszlovákia cserében kap egy kis sávot a magyar területből a Dunától délre, Pozsonynál, Parndorf irányában... Csehszlovákia számára egy ilyen megoldás nagy előnye az lenne, hogy a Duna mindkét partjának birtoklása egy rövid szakaszon a jövendő állam számára lehetővé tenné, hogy kiépítse saját kikötőit és

dokkjait a Duna mindkét partján.” Smuts a fenti jelentés befejező mondataiban — hangsúlyozza Ormos a könyvében — „nagyon komolyan” sürgette Masaryk elgondolásának elfogadását. Mint ismeretes: az események túlhaladták a csehszlovák államelnök józan, Magyarországgal szemben *modus vivendi* kereső tervét, mert Párizsban Benesnek és társainak túlzó követeléseit tette magáévá a konferencia.

Ormos Mária az angol jegyzőkönyv alapján már csak az utókor számára idézi Lloyd Georgenak a francia külügyminisztérium vezértitkárához, Berthelothoz intézett kérdését: „Valóban azt gondolja Berthelot úr, hogy békéhez vezetne Közép-Európában, ha a háború után majd felfedeznék, hogy a magyarok panaszai megalapozottak voltak, és hogy barmokhoz hasonlóan egész magyar közösségeket adtak át Csehszlovákiának és Erdélynek, egyszerűen azért, mert a konferencia elutasította a magyar eset megvizsgálását?” Apponyi Albert, a magyar béke delegáció vezetője hiába bizonyította, hogy a magyar lakosság mintegy egyharmadát a szomszéd, utódállamokhoz csatolták és hiába kérte a döntések felülvizsgálatát. (Kossuth.)

VIGH KÁROLY

Shvoy Kálmán és irományai

Idestova egy esztendeje, hogy megjelent a Shvoy Kálmán titkos naplója és emlékirata 1918—1945 című könyv. Viharos érdeklődés fogadta. Nemcsak a tényirodalom, a visszaemlékezések nagy divatja és népszerűsége miatt, hanem az érthető emberi kíváncsiság okán is: hogyan látta egy horthysta tábornok ama huszonöt évet belülről. No meg munkálkodott a kisördög: ezek a fránya történészek oly sok unalmasat összehordanak, különben is köztudott, hogy kényes kérdésekről nem írnak, nem érdemes olvasni őket, de hátha most megtudjuk, hogy is volt valójában. Ha lehet, Szegeden még nagyobb volt az érdeklődés. Hiszen a nagy hírnév szegedi kereskedőcsaládba benősült katonatiszt lényegében Szegeden és szegediként futotta be mind katonai, mind politikusi pályáját. (Valóban szegedi volt, nem úgy mint a vele indult, sokszor emlegetett, hírhedt „szegediek”.) Sokan emlékeznek rá is, meg azokra a szegediekre is, akik szerepelnek a könyvben.

Nyilván az érdeklődés láttán, meg az önmagában való érdekesség miatt is, a sajtó azon melegében és széles körben reagált a könyvre. Meg kell mondani, hogy a kritikusok — publicisták és történészek egyaránt — igen sok találó megállapítást tettek a könyvvel kapcsolatban mind a szerkesztés, mind a könyv értelmezése és értékelése, mind pedig Shvoy Kálmán személyisége vonatkozásában. Éppen ezért nyomatókosan jelentkezik a megkésített recenzió előnye és hátránya egyaránt. Támaskodni lehet az eddigi észrevételekre, ugyanakkor fennáll az ismétlés veszélye, az újat mondás nehézsége. Ám, mivel folyóiratunknak vállalt hagyománya, hogy ismertet minden Szegedről szóló könyvet, talán érdemes még egyszer alaposabban szemügyre venni a Shvoy-féle irományokat, abban a reményben is, hogy ez segíthet a további eligazodásban, netán újraolvasásra is késztet.

Hogyan célszerű elolvasni ezt a könyvet? Botor kérdés — mondhatná az olvasó. Hát úgy, hogy elkezdi az ember az elején — és ha van türelme — végigolvassa. Csakhogy ebben az esetben a megszokott mód teljesen félrevezető! Mindenekelőtt arra kell nyomatókkal felhívni a figyelmet, hogy az irományok jelentős, fontosabb és érdekesebb része — a megtévesztő forma ellenére — nem napló, hanem emlékirat. Ennél az akarva-akaratlanul szubjektív műfajnál pedig elemi dolog, hogy a tisztánlátás elősegítése érdekében válaszoljunk az alapvető kérdésre: *ki, mikor és miért* írta a visszaemlékezéseket. A bevezető tanulmány nem végezte el ezt a fel-